

УДК 261.7

С. О. Шкіль
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ІДЕОЛОГІЧНА ОЦІНКА РОСІЙСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ УКРАЇНСЬКИХ ПОДІЙ 2013–2015 РОКІВ

Кінець 2013 р. ознаменувався політичними подіями, які ані російська влада, ані керівництво Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) жодною мірою не могли очікувати. Масові акції протесту, що розпочалися в листопаді в Києві, зробили справжній вибух в інформаційному просторі Росії та викликали необхідність формування нового порядку денного як у державній, так і в церковній риторичі. З огляду на спрямованість магістрального вектору російської державної пропаганди на репрезентацію Сочинських олімпійських ігор, які хронологічно збіглися з подіями на Майдані, російська влада певний час не артикулювала конкретної ідеологічної лінії щодо українських подій. Головну роль у створенні негативного образу масових акцій протесту, що мали місце в Києві й інших українських містах, відігравали федеральні ЗМІ, які й формували «ідеологічно правильну» картинку в масовій свідомості росіян. Певні коментарі щодо подій на Майдані давали й представники РПЦ. Оцінки церковних спікерів коливалися від достатньо нейтральних до відверто радикальних. Так, на Різдво 2014 р. патріарх заявив таке: те, що відбувається в Україні, тяжко ранить його серце, адже він вважає цю країну та цей народ своєю паствою. Також ієрарх додав, що поява священників, які збуджують народ на барикадах, – не церковне послання. На його думку, церква повинна дистанціюватися від політики [14]. Протоієрей Всеволод Чаплін у своїй риторичі апелював до ідеологічної доктрини «Руського світу», стверджуючи, що хибні богословські й суспільні точки зору окремих груп людей не дають їм права гвалтувати історичний вибір і волю всього народу [5]. Використовуючи популярну в РПЦ «мову смислів», офіційний речник патріархії давав зрозуміти, що керівництво церкви сприймає події на Майдані як провокацію з боку «релігійних маргіналів» або навіть «ворогів православ'я», до яких у РПЦ традиційно прийнято зараховувати представників неканонічних українських церков, греко-католиків і внутрішніх церковних опозиціонерів, не згодних з ідеологічною лінією патріархії. Згідно з риторикою керівників РПЦ, свій історичний («цивілізаційний») вибір на користь єдності з Росією (та Митним союзом) Україна зробила ще 988 року, коли князь Володимир прийняв православне християнство (!). Отже, реакцією РПЦ на українські події кінця 2013–2015 років стало формування чіткої ультраправої риторичі.

Мета статті – дослідити риторичу РПЦ в оцінюванні українських подій 2013–2015 років.

Зважаючи на те, що предметом статті є дослідження поточних риторичних трансформацій РПЦ, які змінюються досить відчутно залежно від спроб модифікації патріархією своєї ідеології з виразним прагненням слідувати політиці Кремля й намагання покращити свій авторитет серед віруючих і в суспільстві загалом, основними джерелами наших наукових висновків слугуватимуть передусім матеріали з офіційних інтернет-джерел, у яких оприлюднені виступи, висловлювання, інтерв'ю патріарха Кирила, протоієреїв Всеволода Чапліна, Дмитра Смірнова, Андрія Ткачова, а також експертні судження журналістів Катерини Щоткіної, Олега Морозова, Сергія Чапніна.

На тлі загострення політичного протистояння в Україні виникла необхідність формування чіткої риторичі, яка б дала змогу пояснити віруючим РПЦ бачення конфлікту ієрархії церкви. Але будь-яка ситуація, пов'язана з українською тематикою, заводиє керівництво патріархії в глухий кут: проти неї грав складний політико-соціальний контекст української дійсності. Камнем спотикання стала ідеологічна доктрина «Руського світу», яку Кирило активно нав'язував українським віруючим, починаючи з 2009 року.

Майдан наглядно продемонстрував, що ця ідеологія в жодному разі не прижилася в Україні. Більше того, саме вона сприяла поширенню антиросійських настроїв і почала сприйматися в українському соціумі як загарбницька. Водночас процес поширення ідеології «Руського світу» в інших пострадянських країнах ішов повним ходом, і керівництво РПЦ не мало бажання його зупинити. З іншого боку, підконтрольна московському патріархату Українська православна церква залишалася найчисленнішим православним згуртованим, значна частина віруючих якого лояльно ставилася до ідеї євроінтеграції та підтримувала Майдан. До того ж ідеологія «Руського світу» не була суттєво популярною серед більшості віруючих Української Православної Церкви (далі – УПЦ), постійно критикувалась як у доволацерковному середовищі, так і в українських ЗМІ. Кістяк підтримки «Руського світу» в Україні становили радикально налаштовані прихильники так званого «політичного православ'я», що гуртувалися довкола відверто проросійських ієрархів, на кшталт одеського митрополита Агафангела (Саввіна) [18, с. 285].

Під час найактивнішої фази протистояння представники УПЦ одразу дистанціювалися від конфлікту, заявивши про виключно молитовну підтримку мирного врегулювання конфлікту. Деякий час така позиція залишалася актуальною, аж поки нейтралітет не був порушений провокаційною проповіддю відомого протоієрея Андрія Фома, яка набула широкого резонансу в українському інформаційному просторі. У межах цієї проповіді о. Ткачов у доволі різкій формі засуджував прагнення до євроінтеграції, Майдан і його учасників [6]. Ключові тези цієї проповіді, але в дещо менш різкому тоні, священник повторив у кількох статтях та інтерв'ю, риторика яких суттєво розбігалася із магістральною лінією керівництва УПЦ. Говорячи про участь у протестах священників невідконтрольованих Москві церков, він заявив: «На Майдан ідуть люди, які у звичайному житті не працюють зі своєю паствою, не керують нею. Туди йдуть бездарі, які тільки там і можуть знайти для себе тимчасове заняття, тому що звичайний священник, звичайний викладач, доктор, пілот, машиніст зайняті роботою в повсякденності, їм не потрібна революція, щоб реалізуватися. Реалізуватися на Майдан ідуть ті, хто абсолютно бездарний у повсякденному житті» [22]. Така позиція священника багато в чому збігається з риторикою патріарха часів російських масових акцій протесту в грудні 2011 р. Схожу точку зору проголосували й найбільш радикальні представники російського православного духовенства, зокрема протоієрей Дмитро Смірнов, який побачив в українських подіях чергову змову ворожих до Росії сил [7].

Важливо зазначити, що мірою розвитку подій патріархія виробила найбільш оптимальну риторичу, що полягала в засудженні обох сторін конфлікту. Особисто патріарх Кирило, будучи заручником зазначених вище політичних обставин, намагався максимально дистанціюватися від коментування подій, пов'язаних з українським конфліктом. Право коментувати українські події та здійснювати «духовну підтримку» прихильників так званої «Російської весни», що стала реакцією на перемогу Майдану, було віддано представникам консервативного крила церковних спікерів на чолі з протоієреями Всеволодом Чапліним і Дмитром Смірновим. Але вже влітку 2014 р. в офіційній риторичі РПЦ знов актуалізувався старий наратив про «напад на православ'я», який на тлі українсько-російського збройного протистояння наповнювався новим змістом. Особливо резонансним можна вважати випадок із публікацією на офіційному сайті патріархії послання Кирила до Вселенської

патріарха Варфоломія. Лейтмотивом листа стало намагання інтерпретувати події на Сході України як релігійний конфлікт [15].

На думку українського релігієзнавця й публіциста Катерини Щоткіної, патріарху Кирилу було конче необхідно оголосити на весь світ про те, що в Україні «під виглядом АТО» йде Варфоломійська ніч і відбувається різанина «церкви-мучениці» бандою уніатів і схизматиків, яких підтримує київська влада [26]. Цікаво зазначити, що у випадку з використанням наративу про «церкву-мученицю» можна наглядно простежити еволюцію метанаративу про «напад на православ'я», логіка якого була доведена до своєї емоційної кульмінації. У своїх листах Кирило зумисно опустив низку важливих подробиць, звинувачуючи лише українську владу, армію, українські церкви в насиллі на Донбасі, але замовчуючи про захоплення Криму, роль ідеології «Російського світу», активну діяльність на Сході України так званої «Російської православної армії» – воєнізованого формування, що складалося переважно з радикально налаштованих прибічників російського православ'я, а також про факт «духовної підтримки» сепаратизму священиками РПЦ та УПЦ [13]. К. Щоткіна відзначає, що внесення елемента релігійного протистояння у військовий конфлікт на Донбасі залишається на відповідальності РПЦ з її доктриною «Руського світу». «Не було б проповіді «Руського світу» – не було б переслідувань священиків МП, менше було б «ідейних» батюшок-бойовиків. Не було б «Російської православної армії». Можливо, загалом нічого цього не було б», – стверджує дослідниця [26].

Важливо зазначити, що протягом періоду 2014–2015 років офіційна риторика РПЦ щодо українсько-російського конфлікту поступово почала дрейфувати в бік офіційної позиції Москви стосовно цих подій. Найважливішою особливістю церковної риторики зазначеного періоду став факт остаточного зникнення доктрини «Руського світу» з інформаційного простору. Схоже, що колапс геополітичних намірів Росії щодо будівництва «Митного союзу», релігійно-ідеологічною складовою якого була доктрина «Руського світу», призвів до згорання пропагандистської кампанії. Замість цього, актуалізувалася нова риторика, ключовим елементом якої стала репрезентація конфлікту на Сході України як внутрішньої проблеми або навіть «громадянської війни». Слідом за російською державною пропагандою керівництво РПЦ почало інтерпретувати поточні події в зазначеному вище ключі, не забуваючи, попри те, і про старі наративи, що базувалися на концепції «нападу на православ'я». Так, 26 липня 2015 року з приводу чергового церковного ювілею, тисячоліття з дня смерті князя Володимира, патріарх Кирило наголосив [17], що події в Україні страшніші будь-якої агресії ззовні, тому що це агресія всередині (мається на увазі всередині суспільства). Саме до цієї агресії примкнули нещасні люди, котрі заблукали. Отже, українці, які звершили революцію та захищають свою батьківщину, є в принципі добрими й можуть ще виправитися, тобто в логіці наративу патріарха досягти духовної та політичної єдності з Росією. Зло – це не лише захопленість «агресією», а й «затмарення націоналізмом» і «створення церковного розколу». За такою наративною логікою, боротьба «добра» і «зла» має вирішитися через те, що герою, який проходить випробування (тобто в цьому випадку українському народові), допоможе «спаситель» («помічник»). Таким спасителем у наративній риторіці патріарха є церква, Московський патріархат. «Але ми віримо, що, як і за часів князя Володимира, наша єдина Церква сприятиме ціццеленню всіх ран і звороб народу», – зазначає у своєму виступі патріарх [17].

Цікаво, що використання концепції про «напад на православ'я» в контексті українських подій подекуди доходило до абсурду. Особливо суперечливими виглядали спроби окремим ієрарх'ям підконтрольної московській патріархії УПЦ інтерпретувати будь-яку критику на їхню адресу як «напад на православ'я». Резонансним для українського інформаційного простору виявився скандал за участю намісника Києво-Печерської лаври митрополита Павла (Лебеда), у якого й

до того неодноразово траплялися конфлікти з українськими ЗМІ. Короткий відеоролик доволі емоційний перепалки ієрарха з працівником ДПС, що виставляв митрополита не в кращому світлі, активно поширювався соціальними мережами, а потім був розтиражований провідними телевізійними каналами [4]. Відео викликало обурення в значній частині українського суспільства, ударило по авторитету УПЦ і престижу Києво-Печерської Лаври. Перша реакція церковного керівництва дуже нагадувала стиль реагування представників патріархії на скандали, пов'язані з особою патріарха Кирила. Так, голова Синодального інформаційного відділу УПЦ єпископ Ірпінський Климент (Вечера) намагався репрезентувати конфлікт за участю митрополита Павла як провокацію проти УПЦ і черговий «напад на православ'я». На прес-конференції, темою якої були докколацерковні скандали в Україні, єпископ відзначив, що інформаційні провокації проти Церкви створюють проблеми для її місії в суспільстві. Адже вони є частиною маніпуляцій зі свідомістю, а церква має на меті захистити душу і свідомість своїх віруючих від негативного впливу. На думку згаданого єпископа УПЦ, вони є жертвою інформаційної війни, яка відбувається в Україні [8].

Повертаючись до російського інформаційного простору, варто відзначити, що чи не найважливішою ідеологічною подією останніх чотирьох років став черговий ювілей перемоги у Великій Вітчизняній війні. Звісно, представники РПЦ мали що сказати із цього приводу. Використовуючи традиційну для себе «мову смислів», церковні спікери запропонували російському суспільству нове оригінальне бачення постаті Й. Сталіна. Так, під час свого виступу з нагоди Дня народної єдності 4 листопада патріарх Кирило заявив: «Успіхи того чи іншого державного керівника, який стояв біля витоків такого роду відродження та модернізації країни, не можна піддавати сумніву, навіть якщо цей керівник відзначився лиходійствами» [16]. Загалом риторика, що базується на ідеалізації СРСР, виправданні репресій та особі Й. Сталіна, стала черговим етапом розвитку сучасної російської політичної ідеології, до формування якої долучилася й церква. Варто зазначити, що ідеалізація СРСР постійно залишалася популярним ідеологічним трендом у сучасній Росії. Для російського інформаційного простору стало нормою, коли особистості на кшталт лідера КППРФ Зюганова або ультраконсервативного Олександра Проханова виправдовують Й. Сталіна, мотивуючи свою точку зору «необхідністю побудови великої держави». Викликає подив, коли схожу риторикю використовують представники РПЦ, у літургійний календар якої останніми роками було внесено сотні імен новомучеників, що стали жертвами радянського тоталітарного режиму.

Виправдуючи сталінізм, протоієрей Всеволод Чаплін зробив доволі суперечливу заяву: «Не кожен священик у цей час був убитий за віру. Дуже багато насправді вважали, що потрібно відстоювати якісь застарілі політичні позиції. Але, так чи інакше, масові репресії насправді знищили тих, хто їх і породив. Так, у цей час багато загинуло віруючих, дуже багато загинуло священнослужителів і ченців, але не випадково багато й залишилися. Сталін відновив місце церкви в житті країни. Дуже акуратно, дуже поступово, але він це зробив» [21]. За логікою священика, сучасна РПЦ виглядає зовсім не тією церквою-мученицею, що пережила кілька хвиля жахливих репресій, навпаки, виходить, що нинішня РПЦ існує виключно завдяки Й. Сталіну, який «акуратно відновив» її діяльність у часи війни. Таке тлумачення радянського минулого перевертає з ніг на голову всю наративну традицію попередніх десятиліть життя церкви, що будувалася, окрім усього іншого, на підкресленні важливості жертви новомучеників. Варто згадати, що саме канонізація новомучеників стояла першою в списку умов щодо об'єднання РПЦ та Зарубіжної церкви [19]. Маємо суперечливу ситуацію: перед об'єднанням церков у 2007 році РПЦ задля отримання прихильності керівників РПЦЗ більше ніж півтора десятиліття канонізувала новомучеників і всіляко підносила їхні чесноти. А вже після підписання акта злуки знов повернулася до традиційної державної риторики з елементами радянського

ресентименту. При усій суперечливості подібну логіку зрозуміти все ж таки можна: риторика вихваляння подвигу новомучеників виглядає знаряддям ліберальною в умовах авторитарного режиму сучасної Росії.

Цю тенденцію в сучасній риторичі РПЦ дослідив релігієзнавець Олег Морозов. Експерт відзначає, що в останні роки все більше росіян вважає, що Й. Сталін зіграв скоріше позитивну роль в історії країни [12, с. 297]. Крім того, увіковчення пам'яті жертв репресій іде врозріз із милітаристичним пафосом перемоги в II Світовій війні, яка, на думку російського дослідника Віктора Мартянова, в останні кілька років стала сприйматися чи не центральною подією всієї російської історії [11]. Звісно, у таких умовах РПЦ просто змушена вибудувувати власну нарративну матрицю, орієнтуючись на соціальний запит, особливо якщо згадати факт низького рівня реальної релігійності росіян, котрі сприймають православ'я скоріше як ідеологічний додаток до власної національної ідентичності [23, с. 20]. В умовах, коли державна ідеологія робить індикатором національної ідентичності фактор особистого ставлення до подій II Світової війни, церква просто змушена вливатися в державну ідеологічну лінію та нагадувати про визначну роль державної влади в сакральній справі перемоги над фашизмом.

Друга половина 2015 року ознаменувалася черговою еволюцією російської ідеологічної риторики. Найважливішим фактором, що вплинув на процес зміни зовнішньополітичної риторики керівництва РФ і, як наслідок, на еволюцію нарративної матриці РПЦ, стала військова кампанія російських збройних сил у Сирії. Зміна фокусу уваги російського суспільства спричинила зміну риторики церковних спікерів, які традиційно зорієнтовалися в напрямі розвитку офіційної державної ідеології. Особливо резонансною із цього приводу видалася чергова репліка протоієрея Чапліна. Коментуючи початок російської військової операції на Близькому Сході, священник сказав: «Ця боротьба, пов'язана з нашим обов'язком щодо захисту людей, які страждають від терористичної загрози. Росія завжди цей борг відчувала й завжди прагнула того, щоб сприяти встановленню справедливого миру в різних регіонах планети. І для нашої країни це, звичайно, моральний, священний обов'язок, який є вкоріненим у менталітет нашого народу» [3]. Слова отця Всеволода були сприйнятими доволі неоднозначно, хоча в наведеній вище цитаті не звучало словосполучення «священна війна», у масовій свідомості склалася стійка думка про сакральне розуміння РПЦ факту втручання регулярних російських військ у сирійський збройний конфлікт. Особливе обурення ця риторика викликала в радикальних ісламістів. Саме після слів протоієрея Чапліна про «священний обов'язок» ісламістське терористичне угруповання ІДІЛ оголосило джихад Росії, а в російському інформаційному просторі поширилася точка зору, згідно з якою каталізатором подібних заяв стали саме слова отця Всеволода [2].

Намагаючись регулюватися, тодішній офіційний спікер РПЦ зробив спробу виправдати радикальних ісламістів, сказавши, що добре розуміє їхні мотиви. На думку священника, мешканці Близького Сходу стають бойовиками «Ісламської держави» через прагнення до справедливості, яке не можна реалізувати в сучасному світі. «Люди шукають справедливості, вищих смислів, перебудови світу. Нам потрібно надати їм можливість здійснити те, що вони хочуть, мирними, законними, але дуже прямими способами. Ми повинні об'єднати цих людей. Ми повинні тут, у Росії, здійснити крапці ідеали Святої Русі, халіфату, СРСР, тобто тих систем, які кидають виклик несправедливості й диктату еліти над волею народів», – сказав Чаплін [24]. Такий депо утопічний погляд на Росію й раніше давав про себе знати в промовах отця Всеволода, але, схоже, до подій 2015 року ще не був сформований зовнішньополітичний контекст, у якому подібні твердження виглядали би актуальними.

Наприкінці 2015 року в російському інформаційному просторі все частіше стали з'являтися заклики до перегляду відносин між Росією та Україною. Схожий історіософський поворот у бік проукраїнської риторики відбувся й у політи-

ці РПЦ. Знаковою в цьому сенсі подією стала канонізація останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського, яку очолив предстоятель УПЦ митрополит Онуфрій (Березовський). Важливим підходом патріархії в цій справі стала безпосередня участь у процесі канонізації патріарха Кирила, який розпорядився відшукати на Соловках рештки отамана [1]. Звісно, така гучна подія, як канонізація відомої в Україні історичної постаті, мала власний ідеологічний меседж. На тлі зростання недовіри до УПЦ в українському суспільстві патріарх намагається за допомогою «мови смислів» зробити своєрідний «знак уваги» в бік України. Водночас ситуація не виглядає достатньо однозначною, адже П. Калнишевський являє собою максимально непривабливу з погляду російської пропаганди історичну постать. Політичний в'язень, котрий постраждав від свавілля царизму, до того ж канонізований невизнаним Московію Київським патріархатом, викликає асоціації з українськими політв'язнями сьогодення. Звісно, у патріархії власне бачення цієї історичної постаті: в інтерпретації РПЦ П. Калнишевський оптимально вписується в сучасну російську ідеологію. Близький до патріархії православний блогер Кирило Фролов, коментуючи канонізацію отамана, заявив: «Калнишевський – це російський святий. Чин його прославлення звершив митрополит Онуфрій. Адепти «єреси українства» будуть говорити, що Церква прославила «жертву російського царизму». Це брехня й нісенітниця. Запорізька Січ була російською, православною. Її ліквідація Катериною II ніяк не стосується національного питання» [10].

Останнє, на чому варто було б звернути увагу, – це низка ключових кадрових змін в апараті патріархії, якими завершився 2015 рік. 18 грудня з поста відповідального редактора «Журналу Московської Патріархії» було звільнено Сергія Чапніна, який більше ніж п'ять років керував головним періодичним виданням РПЦ. Причиною звільнення стала доповідь журналіста в Московському центрі Карнегі на тему «Православ'я в публічному просторі: війна і насильство, герої і святі», де висловив тривогу з приводу майбутнього церкви. Після звільнення С. Чапнін стверджував, що його неодноразово попереджали про неприпустимість публічної критики ситуації в церкві. Рішення про звільнення він розцінив як «політичне» [25].

Другим і більш резонансним стало звільнення з поста голови Синодального відділу із взаємин Церкви та суспільства протоієрея Всеволода Чапліна [9]. Звільнення отця Всеволода, який багато років був у російському інформаційному просторі чи не найбільш відомим церковним спікером, шокувало російську громадськість. Особливо неоднозначним виглядає той факт, що патріархія звільнила священника від високої адміністративної посади без будь-якого офіційного пояснення причин. Сам отець Всеволод після звільнення пояснив, що причиною його зміщення з поста голови ВЗЦЗ стали розбіжності в поглядах із патріархом [20].

Чаплін стверджує, що одним із непорозумінь у поглядах із Кирилом стала принципово різна позиція щодо України. «Нам потрібно було не чекати біля моря погоди, а реально домогтися того, щоб влада цієї країни почула голос тих людей, які вважають себе росіянами, наполягають на пріоритетний розвиток відносин із Росією», – зазначив Чаплін [20]. Крім того, священник виступив із низкою гучних заяв, у яких він у доволі різкій формі розкритикував діяльність патріарха Кирила. Так, в інтерв'ю радіостанції «Говорить Москва» Чаплін заявив, що патріарх Кирило «перестав розуміти, що він колективний проект і повинен виражати не тільки свою думку» [20]. Різкість заяв отця Всеволода наглядно ілюструє, що на сьогодні в керівному апараті РПЦ відбуваються певні зміни, характер яких скоріше за все пов'язаний із подальшим зростанням особистого впливу патріарха Кирила на процеси керування церквою. Можна зробити припущення, що російське православ'я знову підійшло до чергової межі, за якою перед ним постає необхідність до трансформації. Яким буде характер цієї трансформації, покаже час.

Отже, індикатором, що чітко виявив відсутність єдності в риторичі керівництва Московської патріархії, стали полі-

тичні події в Україні. Необхідність висловитися з приводу української політичної кризи одразу окреслила дві можливих нарративних ліній. Нейтральною до подій лінію обрав патріарх Кирило, у риторикі якого преважувала тематика засудження конфлікту й необхідності повернення до діалогу. Схожу позицію обрали й представники підконтрольної Москві УПЦ. У свою чергу, у риторикі церковних консерваторів звучала підтримка тодішньої української влади та домінувала концепція про необхідність силового вирішення. Відсутність консенсусу щодо українського питання залежала від складного політичного контексту, заручником якого стали представники патріархії. Хід подальших політичних подій, пов'язаних передусім із процесом ескалації конфлікту між Росією та Україною, також вплинув і на розвиток церковної риторики. На тлі військового протистояння патріархія почала активно розкручувати концепцію «нападу на православ'я», намагаючись подати військові дії на Донбасі як релігійний конфлікт. Варто зазначити, що подібні спроби були продиктовані загальним курсом російської інформаційної політики зазначеного періоду, а отже, намагання демонізувати українську сторону виглядають звичайною пропагандистською практикою. Наприкінці 2015 року курс інформаційної політики РФ щодо України почав поступово змінюватися: в інформаційному просторі все частіше почали звучати заклики до примирення.

Важливою характеристикою нарративного світу російського православ'я в зазначений період стала специфічна трансформація історіософських поглядів представників РПЦ. На тлі зростаючого милітаризму російської ідеології й авторитаризму влади в країні актуалізувалась ідея надзвичайної історичної важливості перемоги у Великій Вітчизняній війні та особистої ролі Й. Сталіна в цьому процесі. До розробки нової державної міфології активно долучилися спікери РПЦ на чолі з патріархом Кирилом. Відкинувши актуальну до того історичну версію про РПЦ як «церкву-мученицю», що постраждала від свавілля радянського режиму, церковні речники запропонували нову ідеологічну модель, згідно з якою причиною репресій проти духовенства в радянські часи стали не релігійні переконання, а «неправильні» політичні погляди. Загалом тема апології СРСР почала все частіше звучати в риторикі представників РПЦ у період 2012–2015 років. Цей феномен пов'язаний із поширенням радянського реєнменту, що став актуальним трендом сучасної російської ідеології. Орієнтуючись на ідеологічний запит суспільства, РПЦ вибудовує таку нарративну матрицю, яка збігалася б зі світоглядними переконаннями «православної більшості». Рухаючись залежно від соціального замовлення російської влади, церква все глибше віддаляється від ідеалів Євангелія. Значні кадрові трансформації, що відбулися наприкінці 2015 року, можуть змінити внутрішній інформаційний порядок денний, але перспектива зміни загального напрямку руху все ще залишається маловірогідною.

Література

- Архиепископ Лука. Петр Калнышевский явил подвиг любви / Архиепископ Лука // Фома в Украине. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://foma.in.ua/articles/petr-kalnysheskiy-yavil-podvig-lyubvi>.
- Боевики ИГИЛ объявили джихад России и США // znak.com. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.znak.com/2015-10-14/boeviki_igil_obyavili_dzhihad_rossii_i_ssha ©Интернет-газета ZNAK.com.
- В РПЦ назвали священным долгом России спасение Сирии от терроризма // Интерфакс. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interfax.ru/russia/471829>.
- Видеоролик с неадекватным поведением митрополита Павла набрал более миллиона просмотров, а в УПЦ не видят нарушений // Религия в Україні. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/30305-videorolik-s-neadekvatnym-povedeniem-mitropolita-pavla-nabral-bolee-milliona-prosmotrov-a-v-upc-ne-vidyat-narushenij.html.
- Всеволод Чаплин призвал Россию и союзников к вмешательству в дела Украины // Маранафа. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.maranatha.org.ua/cnews/r/93934>.
- Главный миссионер Киевской епархии УПЦ именем Христа извергает проклятия на участников Евромайдана // Религия в Україні. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/24793-glavny-missioner-kiievskoj-eparxii-upc-imenem-xrista-izvergaet-proklyatiya-na-uchastnikov-evyromajdana.html.
- Димитрий Смирнов: Надо крепко помолиться за наших украинских братьев // dimitrysmirnov.ru. – 2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dimitrysmirnov.ru/blog/cerkov-42428/>.
- Епископ УПЦ: На провокациях против церкви очень легко поднимают рейтинги // Голос.ua. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.golos.ua/suspilstvo/episkop_upts_na_provokatsiyah_protiv_tserkvi_ochen_legko_podnimat_reytingi_1427.
- Журнал заседания Священного Синода от 24 декабря 2015 года // Официальный сайт Московского патриархата. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/4304773.html>.
- Кирилл Фролов о канонизации последнего атамана Запорожской Сечи Петра Калнышевского // Rupor.ua. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rupor.pp.ua/publications/2015/11/16/kiroill-frolov-o-kanonizacii-poslednego-atamana-zaporozhskoy-sechi-petra-kalnyshesvskogo.html>.
- Мартыанов В.С. Идеология В.В. Путина: концептуализация посланий президента РФ / В.С. Мартыанов // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. – 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.politex.info/content/view/322/30/>.
- Морозов О. Легенды и мифы российской истории: историческая политика руководства Русской православной церкви в начале XXI в. / О. Морозов // Монтаж и демонтаж секулярного мира. – М. : РОССПЭН, 2014. – С. 255–323.
- Опиум для народа, или церковь в Славянске с привкусом ДНР // Религино-информационная служба в Україні. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/57214/.
- Патриарх Кирилл видит в событиях на Украине угрозу разделения нации // РиаНовости. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20140107/988147929.html>.
- Патриарх Кирилл обратился к Предстоятелям Православных Церквей с просьбой возвысить голос в защиту православных на востоке Украины // pravmir.ru. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravmir.ru/patriarh-kirill-obratilsya-k-predstoyatelayam-pravoslavnyih-tserkvey-s-prosboy-vozvyisit-golos-v-zashhitu-pravoslavnyih-navostoce-ukrainyi/#ixzz3AOtJ5woK>.
- Патриарх Кирилл: злодейства не исключали успехов советской власти // Радио Свобода. – 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.svoboda.org/content/article/27345123.html>.
- Патриарх Кирилл: Раскол страшнее всякой агрессии. Это агрессия внутри // pravmir.ru. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravmir.ru/patriarh-kirill-raskol-strashnee-vsyakoy-agressii-eto-agressiya-vnutri/>.
- Патриарх после часов поведаль об иске к своему соседу: простить пыль было бы «некорректно» // Газета.Ru. – 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gazeta.ru/social/news/2012/03/29/n_2265801.shtml.
- Послание архиерейского синода Русской православной церкви заграницей пастырям и пастве Русской православной церкви // Балтийский Авангард Русского сопротивления. – 1987. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zarenreich.com/1987-god-poslanie-arhieriejskago-sinoda-russkoj-pravoslavnoj-tserkvi-zagranitsej-k-pasty-ryam-i-pastve-russkoj-pravoslavnoj-tserkvi/>.
- Протоиерей Димитрий Смирнов: я рад и счастлив, что в Америке перестанут убивать наших детей! // pravmir.ru. – 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravmir.ru/protoierej-dimitrij-smirnov-ya-rad-i-schastliv-chtov-amerike-perestanut-ubivat-nashix-detej/>.
- Протоиерей Чаплин: Сталин восстановил место РПЦ в жизни страны // Портал Южного Региона. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.yuga.ru/news/356082/>.
- Ткачев А. На Майдан идут бездарности, чтобы самореализовываться / А. Ткачев // Новости Украины. – 2014. –

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://from-ua.com/news/295278-o-andrei-tkachev-na-maidan-idut-bezdarnosti-chtobi-samorealizovivatsya.html>.

23. Филатов С. Русское православие, общество и власть во времена политической турбулентности / С. Филатов // Монтаж и демонтаж секулярного мира. – М. : РОССПЭН, 2014. – С. 9–42.

24. Чаплин призвал воплотить в России идеалы халифата, Святой Руси и СССР // Lenta.ru. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2015/11/24/chaplin/>.

25. Чапнин С. Запрос на «священную войну» на Украине в РПЦ уже есть / С. Чапнин // Slon.ru. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://slon.ru/posts/61598>.

26. Щеткина Е. Патриарх Кирилл подложил свинью Киевскому митрополиту / Е. Щеткина // Деловая Столица. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dsnews.ua/politics/patriarh-kirill-podlozhil-svinyu-kievskomu-mitropolitu-15082014113000>.

Анотація

Шкіль С. О. Ідеологічна оцінка Російською Православною Церквою українських подій 2013–2015. – Стаття.

У статті досліджено, що політичні події в Україні 2013–2015 років визначили дві основні ідеологічні наративні лінії РПЦ, детерміновані політичним контекстом: нейтральну позицію патріарха Кирила, який засуджував конфлікт і закликав до діалогу, і консервативну із закликами до силового вирішення. Розкрито концепцію «нападу на православ'я», яка намагалася подати військові дії на Донбасі як релігійний конфлікт; ідею особливої історичної важливості перемоги у Великій Вітчизняній війні й особистої ролі Й. Сталіна в цьому процесі; заперечувала історичну версію про РПЦ як «церкву-мученицю», що постраждала від тоталітарного режиму; подавала ідеологічну модель, за якою причиною репресій проти духовенства в радянські часи стали не релігійні переконання, а «неправильні» політичні погляди.

Ключові слова: церковна риторика, РПЦ, Майдан, патріарх Кирило, ідеологія.

Аннотация

Шкіль С. А. Идеологическая оценка Русской Православной Церковью украинских событий 2013–2015 годов. – Стаття.

В статье исследовано, что политические события в Украине 2013–2015 годов определили две основные идеологические

нарративные линии РПЦ, детерминированные политическим контекстом: нейтральную позицию патриарха Кирилла, который осуждал конфликт и призывал к диалогу, и консервативную с призывами к силовому решению. Раскрыто концепцию «нападения на православие», пытавшуюся преподнести военные действия на Донбассе как религиозный конфликт в пропагандистском стремлении демонизировать украинскую сторону. Проанализировано трансформацию историософских взглядов спикеров Русской Православной Церкви, в частности идею особой исторической важности победы в Великой Отечественной войне и личной роли Сталина в данном процессе, отрицающую историческую версию о РПЦ как «церковь-мученицу», пострадавшую от тоталитарного режима. Освещено тему апологии СССР, что сопряжено с распространением советского resentimenta, который стал актуальным трендом современной российской идеологии; новую идеологическую модель, по которой причиной репрессий против духовенства в советские времена стали не религиозные убеждения, а «неправильные» политические взгляды.

Ключевые слова: церковная риторика, Русская Православная Церковь, Майдан, патриарх Кирилл, идеология.

Summary

Shkil S. O. Ideological assessment of Ukrainian events in 2013–2015 by Russian Orthodox Church. – Article.

It is investigated that political events in Ukraine in 2013–2015 have identified the following two major ideological narrative lines of the Russian Orthodox Church, determined by political context: neutral position of Patriarch Kirill, who condemned the conflict and called for dialogue and a conservative position with calls to a military solution. The concept of “an attack on Orthodoxy”, which tried to present military actions in Donbas as a religious conflict in the propaganda effort to demonize the Ukrainian side is revealed. The transformation of historiosophical views of the Russian Orthodox Church spokespersons is analyzed, including the idea of special historical importance of the victory in World War II and Stalin's personal role in this process that denies the historical version of the Russian Orthodox Church as “Church-martyr”, which suffered from a totalitarian regime. The article deals with the topic of apology of USSR that is associated with spread of Soviet resentment that became the topical trend of contemporary Russian ideology, new ideological model in which the cause of repression against the clergy in Soviet times were not religious beliefs but “wrong” political views.

Key words: the Church rhetoric, Russian Orthodox Church, Maidan, Patriarch Kirill, ideology.